

Werkgelegenheidseffecten BTW- verlaging arbeidsintensieve diensten

Commentaar op de contra-expertise van de effectevaluatie door het CPB

B2315

Leiden, 20 juni 2003

Inhoudsopgave

1	Inleiding en conclusie	3
2	Reacties op het CPB-rapport	4
2.1	Reactie bij hoofdconclusies (CPB, p. 1 – 4)	4
2.2	Reacties bij overige opmerkingen (CPB, p. 5 – 32)	9

1 Inleiding en conclusie

In opdracht van het ministerie van Financiën heeft Research voor Beleid (RvB) de werkgelegenheidseffecten geëvalueerd van het Europese experiment met de BTW-verlaging voor arbeidsintensieve diensten. De conclusie van het eindrapport luidt dat op basis van de beschikbare gegevens niet geconcludeerd kan worden dat de BTW-verlaging heeft geresulteerd in een toegenomen werkgelegenheid.

Tegen deze conclusie is bezwaar gemaakt door belanghebbende branche-, werkgevers- en werknemersorganisaties, naar aanleiding waarvan de staatssecretaris van Financiën het Centraal Planbureau (CPB) heeft verzocht een contra-expertise uit te voeren op de door RvB verrichte evaluatie.

Conceptrapportages CPB

Voorafgaand aan zijn definitieve rapport heeft het CPB een aantal conceptrapporten vervaardigd die in de publiciteit zijn gekomen. Zo meldt het Financieele Dagblad (28 mei en 7 juni 2003) dat het CPB een 'significante banengroei bij kappers en fietsenmakers constateert' en daarmee 'tot geheel andere conclusies' komt dan RvB. In de definitieve CPB-rapportage wordt geconcludeerd dat een werkgelegenheidseffect niet statistisch significant kan worden aangetoond. Het CPB stelt dat het op grond van algemene economische theorie, veronderstellingen en indicaties op grond van empirische data aannemelijk is dat de BTW-verlaging tot positieve werkgelegenheidseffecten heeft geleid.

Eindrapport CPB

Op basis van gedetailleerd commentaar op de rapportage van het CPB concludeert RvB het volgende.

- Het CPB komt vooral op basis van algemene economische theorie, aannames en indicaties en niet op grond van toetsing hiervan tot de conclusie dat de BTW-verlaging een positief werkgelegenheidseffect heeft. RvB heeft op grond van een weloverwogen onderzoeksmodel – dat rekening houdt met beperkende randvoorwaarden en de opzet van het EU-experiment – deze theorie en aannames getoetst. Deze toets toont het verwachte werkgelegenheidseffect niet aan.
- In tegenstelling tot hetgeen het CPB daarover aanvoert, heeft RvB zich bij haar conclusie niet alleen laten leiden door de trendanalyse, maar ook andere onderzoeksgegevens gebruikt. Hoewel individuele indicaties lijken te wijzen op een effect van de BTW-verlaging, doen ze dat in onderlinge samenhang niet.
- In de argumentatie van het CPB spelen de lange termijneffecten van een blijvende BTW-verlaging een belangrijke rol. Los ervan dat deze effecten voor een belangrijk gedeelte alleen theoretisch beredeneerd zijn, luidde de opdracht van RvB conform de opzet van het EU-experiment de werkgelegenheidseffecten binnen de experimentperiode te evalueren.
- De door het CPB uitgevoerde 'LR-toets' toont mogelijk wel een tijdelijk werkgelegenheidseffect aan, maar niet een blijvend effect.

RvB handhaaft derhalve de conclusie dat niet is aangetoond dat de BTW-verlaging heeft geleid tot de beoogde werkgelegenheidseffecten in de periode van het experiment.

2 Reacties op het CPB-rapport

In deze paragraaf gaan we meer in detail in op de CPB-rapportage. In paragraaf 2.1 is het conclusiegedeelte (CPB-rapport, pagina 1 - 4) aan de orde. Paragraaf 2.2 staat stil bij opmerkingen naar aanleiding van het vervolg van de rapportage voor zover deze niet al zijn gemaakt in paragraaf 2.2.

2.1 Reactie bij hoofdconclusies (CPB, p. 1 – 4)

1. Het CPB onderschrijft de kritiek van de sociale partners op de trendanalyse van RvB, in het bijzonder de allesbepalende rol die deze heeft voor de centrale conclusie die in het rapport wordt getrokken (p. 1, 1^e bolletje).

Reactie

- a. We bestrijden dat door het CPB genoemde andere indicaties dan de uitkomsten van de trendanalyses zouden zijn genegeerd. In diverse punten in het vervolg van deze notitie komen we daarop terug.
 - b. Deze conclusie is, gezien hetgeen het CPB in zijn notitie ter onderbouwing te berde brengt, te algemeen en te ongenueanceerd.
2. Het CPB merkt ondermeer het volgende op: “De trendanalyse kent inherente beperkingen en is gebaseerd op gebrekkig datamateriaal. Dit valt RvB niet aan te rekenen (...). In deze situatie hadden de centrale argumentatie en conclusies in de evaluatie zich echter niet mogen toespitsen op een statistische toets op dit materiaal en had RvB niet alleen hierop haar centrale conclusie mogen baseren (...). Doordat alle andere inzichten die de enquête oplevert niet meewegen bij de centrale conclusie in de evaluatie (...)” (p. 1, 2^e bolletje).

Reactie

- a. De opmerkingen bij de kwaliteit van het datamateriaal betreffen bekende problemen met secundaire data. Evenals het CPB in zijn contra-expertise doet, heeft RvB in haar onderzoeksvoorstel uitgebreid de mogelijk te gebruiken databestanden geïnventariseerd en – net als het CPB – geconcludeerd dat er geen andere bruikbare data beschikbaar zijn dan die waarvoor uiteindelijk zijn gekozen.
Voorts constateert RvB (zie ook paragraaf 2.2, punt 3) op grond van het CPB-rapport dat weliswaar de niveaus van grootheden in de diverse databestanden verschillen, maar dat ze qua ontwikkeling grote overeenkomsten vertonen. Aangezien voor de conclusie van het RvB-onderzoek vooral de ontwikkeling van belang is, zijn de data vanuit dat perspectief minder gebrekkig dan het CPB stelt.
- b. Wat het CPB precies onder ‘inherente beperkingen’ verstaat wordt niet duidelijk. Wel constateren we dat het CPB geen fundamentele kritiek op de trendanalyse heeft.
- c. In het licht van de voorziene beperkingen om effecten van de BTW-verlaging vast te kunnen stellen, is RvB in overleg met de opdrachtgever een onderzoeksopzet overeengekomen die enerzijds is ontwikkeld vanuit de voorliggende onderzoeksvraag en het kader van het EU-experiment en anderzijds is afgestemd op de voor het onderzoek geldende formele en praktische randvoorwaarden. Deze opzet is vervolgens uitgevoerd.

- d. Zoals hierna is aangegeven, zijn andere inzichten die de enquête oplevert meegewogen bij de centrale conclusie in de evaluatie. In tegenstelling tot het CPB zijn wij van mening dat deze inzichten niet leiden tot de conclusie dat de BTW-verlaging een werkgelegenheidseffect sorteert.
3. Het CPB merkt op dat het statistisch niet kunnen aantonen van werkgelegenheidseffecten samenhangt met de benodigde grote onzekerheidsmarges bij de data (p. 2, 4^e bolletje).

Reactie

- a. Er is inderdaad een zekere samenhang, maar als de BTW-maatregel effect zou hebben gehad, dan zou men verwachten dat de werkgelegenheid zich meer in de richting van de marges zou hebben ontwikkeld dan op grond van het onderzoek in de meeste branches het geval blijkt. Bovendien is sprake van een substantieel verschil tussen de ontwikkeling van de werkgelegenheid in 2002 (het gerealiseerde verschil met de trendlijn) en het door het EIM voorspelde effect van de BTW-verlaging (zie onderstaande tabel afkomstig uit CPB-rapport, paragraaf 5.1). Uit deze tabel blijkt dat in iedere branche de mutatie van de werkgelegenheid dichter ligt bij de ontwikkeling die te verwachten zou zijn als de BTW niet was verlaagd (gerealiseerde afwijking tov trend) dan bij de verwachte toename als gevolg van BTW-verlaging (schatting EIM).

Samenvatting trendanalyse RvB werkgelegenheidseffecten 2002

	gerealiseerde werkgelegenheid	verwachte werkgelegenheid volgens trend	vereiste marge tov trend	gerealiseerde afwijking tov trend	schatting EIM werkgelegenhei ds-toename tov trend
Kappers	36 733	35 688	4,7%	2,9%	6%
schilders en stukadoors	54 410	54 212	10,1%	0,4%	9%
Fietsherstellers	6 841	6 758	5,2%	1,2%	5%
Schoenherstellers	1 467	1 510	8,9%	-2,8%	6%

- b. De door RvB gebruikte methode blijkt wel degelijk in staat werkgelegenheidseffecten als significant te kwalificeren. Zo heeft RvB de stijging van de werkgelegenheid in de kappersbranche in 2000 (zie CPB-rapport, p. 21, figuur 4.1, links) een significant effect van de BTW-verlaging genoemd. Dit effect ebt in de volgende jaren echter weg. Dit hangt waarschijnlijk samen met de zowel door RvB als het CBS geconstateerde prijsverhoging in de kappersbranche tussen 2000 en 2001 (zie CPB-rapport, p. 22, figuur 4.2, links).¹

¹ M.J. Olde Wolbers en A. Ziegelaar, *Monitor effecten BTW-verlaging arbeidsintensieve diensten. Resultaten eerste peiling*. Research voor Beleid. Leiden, april 2001, p. 14.

4. Het CPB komt op basis van de in paragraaf 1 genoemde LR-toets tot de volgende conclusie: “Deze analyse duidt er op dat de BTW-maatregel wel effect heeft gehad.” (p. 3, 1^e bolletje).

Reactie

Bij deze conclusie zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen.

- a. In de door het CPB uitgevoerde ‘LR-toets’ spelen de resultaten van een hierboven reeds genoemd EIM-vooronderzoek een belangrijke rol. Het CPB geeft in zijn rapport aan dat dit vooronderzoek is gestoeld op drie aannames/veronderstellingen. Desondanks wordt het uit 1998 daterende EIM-onderzoek niet alleen gebruikt voor de alternatieve analyse-methode, maar elders in de conceptrapportage voetstoots gebruikt als ijk-instrument voor het onderzoek van RvB.
 - b. Zoals het CPB aangeeft heeft de LR-toets ‘betrekking op het gemiddelde voor de periode 2000 tot 2002’ (p. 28, paragraaf 5.4). Dit betekent dat als er een tijdelijk effect is in het jaar 2000 dat in de jaren daarna weer verdwenen is, de uitkomst van deze methode toch kan zijn dat de maatregel effectief is. Op basis van de LR-toets kan men weliswaar concluderen dat er een effect is, maar *niet* dat dit effect *blijvend* is. Dat wil zeggen dat de werkgelegenheid zich gedurende een langere periode boven-trendmatig ontwikkelt. Dit verklaart mogelijk waarom de uitkomst van de CPB-analyse luidt dat de werkgelegenheidsontwikkeling meer past bij de EIM-voorspelling, terwijl – zoals wij hierboven reeds opmerkten – sprake is van een substantieel verschil tussen de ontwikkeling van de werkgelegenheid in 2002 (het gerealiseerde verschil met de trendlijn) en het door het EIM voorspelde effect van de BTW-verlaging.
5. Het CPB merkt op dat RvB de betekenis van de trendanalyse had moeten nuanceren door erop te wijzen dat de ondernemers in de enquête hebben aangegeven dat de tijd besteed aan arbeidsintensieve diensten is toegenomen als gevolg van de BTW-verlaging. RvB zou wel hebben geconstateerd dat dit in tegenspraak lijkt met de resultaten van de trendanalyse en had daarom hierin wederom een indicatie moeten zien om de trendanalyse te nuanceren (p. 3, 2^e bolletje)

Reactie

Bovenstaande weergave is te beperkt. Op pagina 60/61 van het eindrapport van RvB is toegelicht waarom de antwoorden van de werkgevers geen duidelijke indicatie opleveren van een effect van de BTW-verlaging.

Kortweg komen bovenstaande formuleringen er op neer dat ondernemers is gevraagd of ze het drukker hebben gekregen als gevolg van de BTW-verlaging. In de eerste plaats merkt RvB op dat toegenomen drukte niet noodzakelijk leidt tot meer werkgelegenheid. Ze wordt in veel gevallen opgevangen door het zittend personeel en gezinsleden die intensiever en productiever moeten gaan werken.

In de tweede plaats blijkt uit het onderzoek dat in 2002 niet alle ondernemers van mening zijn dat bij hen de werkdruk is toegenomen als gevolg van de BTW-verlaging. De percentages van ondernemers die vinden dat dit wel het geval is variëren sterk: kledingherstelbranche (ca. 20%), fietsherstelbranche (ca. 30%), kappers (ca. 40%), schilders/stukadoors (ca. 60%), schoenherstellers (ca. 80%). In samenhang met andere onderzoeksresultaten (aantal arbeidsjaren, ontwikkeling vraag en trendanalyse) levert dit geen duidelijke indicaties op voor een BTW-effect. Zo is bijvoorbeeld bij de schoenherstellers weliswaar sprake van een hoog percentage ondernemers dat zegt het drukker te hebben gekregen ten gevolge van de BTW-verlaging, maar is het aantal arbeidsjaren in 2002 niet toegenomen (figuur 4.5). Voorts wijst

ook de trendanalyse niet op een werkgelegenheidseffect. In samenhang wijzen deze indicaties erop dat er voor schoenherstellers geen direct verband is tussen hetgeen de geënquêteerden zeggen over de invloed van de BTW-verlaging op de door hen ervaren drukte en een toename van de werkgelegenheid.

In de derde plaats merken we op dat bij het trekken van conclusies over werkgelegenheidseffecten in de experimentele branches ook is gekeken naar de ontwikkeling van de werkgelegenheid in vergelijkbare branches waarvoor het experiment niet van toepassing was. In deze branches zien we in 2000 (het eerste jaar van het experiment) geen substantieel lagere groei van de werkgelegenheid dan in de experimentele branches (p. 61).

6. Het CPB stelt dat "RvB constateert dat de werkgelegenheid in arbeidsjaren harder is gegroeid dan het aantal personen. (p. 2^e, 3^e bolletje) en dat "De werkgelegenheid in arbeidsjaren een beter beeld geeft van de werkgelegenheidsgroei, omdat daarin ook overuren en kleine banen tot uiting komen" (paragraaf 3.4, p. 13).

Reactie

Het is waar dat het aantal arbeidsjaren is toegenomen, soms relatief meer dan het aantal werknemers dat 15 uur of meer werkt. Om twee redenen heeft RvB in deze constatering geen aanleiding gezien haar hoofdconclusie bij te stellen.

- a. Het is onduidelijk of de stijging van de arbeidsjaren een gevolg is van de BTW-maatregel aangezien voor het aantal arbeidsjaren geen trendgegevens beschikbaar zijn. Er kan met andere woorden niet worden vastgesteld of sprake is van een trendbreuk. Het is niet uit te sluiten dat de ontwikkeling in de periode 2000-2002 trendmatig niet afwijkt van de ontwikkeling in de jaren ervoor.
 - b. Niet alle arbeidsjaren binnen de betrokken branches worden ingezet voor de levering van arbeidsintensieve diensten. Het percentage van de contracturen dat voor die diensten wordt ingezet verschilt per branche en per jaar. Om die reden is in de enquête gevraagd naar het percentage uren dat besteed wordt aan arbeidsintensieve diensten. Als dit percentage per onderneming wordt toegepast op het totaal aantal contracturen dan kan voor de totale branche geschat worden hoeveel uren daadwerkelijk aan arbeidsintensieve diensten worden besteed. Het resultaat van deze berekening staat weergegeven in figuur 4.5 van het eindrapport. Deze figuur toont een minder eenduidig beeld dan dat van het totaal aantal uren (figuur 4.4). Bij de kappers is er in 2000 een duidelijke stijging, in het jaar 2001 echter is het niveau weer hetzelfde als in 1999. In 2002 lijkt sprake van een lichte stijging (waarvan onduidelijk is of die al dan niet afwijkt van een trend). Alleen bij kledingherstellers en schilders/stukadoors is sprake van een continue stijging. Bij de overige branches is eerder sprake van een stabiel aantal uren besteed aan arbeidsintensieve diensten.
7. In zijn concluderende beschouwing wijst het CPB er tenslotte op dat de effecten van de maatregel op langere termijn groter zullen zijn dan op korte termijn: "Als de maatregel definitief zou worden, dan mag worden verondersteld dat de werkgelegenheidstoename in personen groter zal zijn" (p. 3, 4).

Reactie

- a. Algemeen economisch-theoretisch is de hieraan ten grondslag liggende redenering te begrijpen. Ze is gebaseerd op de veronderstelling van volledige doorgave van de BTW-verlaging in de consumptieprijzen en dat de door het EIM veronderstelde prijselasticitei-

ten voor de branches ook zonder meer betrekking hebben op discontinue ontwikkelingen als de BTW-maatregel. Men zou echter ook de alternatieve hypothesen kunnen formuleren dat ondernemers (ook) op de langere termijn redenen en mogelijkheden zien de BTW-verlaging niet volledig door te geven en dat het consumentengedrag inzake de aan de orde zijnde diensten niet zozeer afhankelijk is van eenmalige prijsverlaging als wel van vaste langdurige gewoonte.

- b. Overigens herhalen we nog eens de opmerking dat de doelstelling van het RvB-onderzoek, conform de opzet van het EU-experiment, was het evalueren van de werkgelegenheidseffecten binnen de periode van het experiment.
8. Het CPB concludeert dat het werkgelegenheidseffect van de BTW-verlaging statistisch niet is aangetoond, maar dat er vanuit het licht van de economische theorie, veronderstellingen en indicaties op grond van empirische gegevens voldoende indicaties zijn om te concluderen dat dit effect wel optreedt. RvB zou te weinig aandacht aan de theorie en de veronderstellingen hebben besteed.

Reactie

- a. Zoals hierboven en in de volgende paragraaf (2.2, punt 2) is aangegeven speelt de economische theorie wel degelijk een rol in het RvB-onderzoek. De op grond van deze theorie aan empirische data ontleende indicaties voor een werkgelegenheidseffect zijn ons inziens echter niet sterk genoeg om algemeen theoretische economische veronderstellingen direct en zonder meer te projecteren op de specifieke context (die wordt gevormd door een combinatie van de kenmerken van branches, de daarin aangeboden diensten en het BTW-experiment) en daarom te komen tot wezenlijk andere conclusies dan op we basis van het empirische materiaal kunnen trekken.
- b. De gedachtegang van het CPB lijkt er op neer te komen dat, hoewel een werkgelegenheidseffect van de BTW-verlaging statistisch niet is aangetoond, deze wel plausibel is op grond van een groot aantal aan de algemene economische theorie ontleende veronderstellingen en aannames. In dat geval had de effectevaluatie niet uitgevoerd behoeven te worden – sterker nog: had geen sprake behoeven te zijn van een experiment – en is slechts de economisch-theoretische onderbouwing van het experiment met de BTW-verlaging voldoende om de werking ervan aan te tonen. RvB heeft binnen beperkende randvoorwaarden (met name wat betreft de data) een empirisch onderzoeksmodel ontworpen en toegepast om het al dan niet optreden van het veronderstelde werkgelegenheidseffect te onderzoeken. Op grond van dit model komen we tot de conclusie dat het theoretisch veronderstelde effect niet aantoonbaar optreedt in de praktijk.
- c. In dit verband wijzen we tenslotte op een door de Europese Commissie aangehaald onderzoek van Cambridge Econometrics en the University of Warwick¹. Dit onderzoek had als doel het effect op de werkgelegenheid te beoordelen van een gereduceerd BTW-tarief in vergelijking met andere fiscale instrumenten. Het onderzoek, dat gebruik heeft gemaakt van econometrische modellen, komt tot de conclusie dat bij een reductie van 50% van het BTW-tarief slechts marginale werkgelegenheidseffecten optreden.

¹ *Evaluation report on the Experimental application of a reduced rate of VAT to certain labour-intensive services.* Commission Staff Working Paper. Brussels, 2.6.2003. SEC (2003) 622. {COM(2003)309 final}, p. 24-25.

2.2 Reacties bij overige opmerkingen (CPB, p. 5 – 32)

1. Op pagina 7 merkt het CPB op dat de Nederlandse wetgever vermindering van zwart werk niet expliciet als doelstelling heeft geformuleerd en dat daarom in het onderzoek vooraf (EIM) en de evaluatie achteraf (RvB) hieraan nauwelijks aandacht is besteed.
Om deze reden maakte onderzoek naar het effect op zwart werk geen deel uit van onze onderzoeksopdracht en heeft het RvB-onderzoek dan ook in het geheel geen aandacht aan dit aspect besteed.
Overigens zou op grond van de opmerking van het CPB bovenaan pagina 15 van zijn rapport over 'ongeregistreerde of slechts deels geregistreerde inschakeling' de conclusie kunnen worden getrokken dat de BTW-maatregel vanwege het tijdelijke karakter tot de toename van zwart werk leidt.
2. We weerspreken dat RvB van te voren de te verwachten effecten niet heeft geëxpliciteerd (p. 9, 1^e alinea). Aan de RvB uitgevoerde evaluatie ligt een model ten grondslag dat is uitgewerkt in de offerte en tot uiting komt in de wijze waarop het onderzoek is opgezet en de onderzoeksinstrumenten zijn vormgegeven.
Het oorspronkelijke voorstel van RvB om naast de trendanalyses ook de door het EIM verrichte exercitie met nauwkeuriger gegevens over de elasticiteiten door te rekenen is niet gehonoreerd. Dit betekent echter niet dat RvB geen rekening heeft gehouden met andere indicaties. Zoals elders in deze notitie blijkt zijn deze indicaties ons inziens niet overtuigend genoeg om de conclusies van onze analyses wezenlijk anders te formuleren.
3. In paragraaf 4.4 (p. 23) concludeert het CPB dat de *ontwikkelingen* volgens de verschillende databronnen meermalen van elkaar verschillen. Deze conclusie spoort niet met de door het CPB in de voorafgaande paragrafen gepresenteerde grafieken en conclusies. Naar aanleiding van de grafieken concludeert het CPB expliciet dat:
 - a. de prijsontwikkeling van kappers in 2000 volgens beide bronnen (de enquêtegegevens van Research voor Beleid en de CBS-gegevens) gelijk is (p. 21);
 - b. de prijsontwikkeling van schoenreparatie in 2000 volgens beide bronnen gelijk is (p. 21);
 - c. de ontwikkeling volgens RvB- en CBS-gegevens over de omzet van kappers vergelijkbaar is (p. 22);
 - d. de omzet van stukadoors en schilders volgens RvB- en CBS-gegevens een vergelijkbare ontwikkeling vertoont (p. 23).Verder is RvB van mening dat de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij schilders en stukadoors op grond van de betreffende grafiek niet wezenlijk verschilt van de CBS-cijfers (figuur 4.1, rechts). Het grootste verschil in ontwikkeling is waar te nemen bij de werkgelegenheid voor kappers (figuur 4.1, links).

Op grond van het voorafgaande gaat het te ver te concluderen dat gebruik van andere data, indien voorhanden, tot andere conclusies had geleid.

4. Bij de weergave door het CPB van de uitkomsten van de trendanalyse RvB (paragraaf 5.1, p. 24) zijn de volgende opmerkingen te plaatsen.
 - a. De conclusie dat 'in drie van de vier branches de door RvB vereiste marge zelfs hoger is dan de door EIM geschatte werkgelegenheidstoename ten opzichte van de trend' is zwaar aangezet. In het geval van de kappers is het niveau van de RvB-marge duidelijk lager dan dat van de EIM-schatting, terwijl het omgekeerde het geval is bij de schoenherstellers. Het verschil voor de andere branches is beperkt tot zeer beperkt. Daarbij valt verder op te merken dat het CPB tot de conclusie komt dat de schattingen van het EIM voor schoen-, kleding- en fietsherstellers 'wellicht te laag zijn' (p. 12, noot 5).
 - b. Het CPB spreekt over een 'door RvB vereiste marge'. RvB heeft de gebruikelijke 95%-marge gehanteerd.

De marge vloeit voort uit het gebruikte steekproefontwerp (in dit geval een gestratificeerde steekproef), de schatter (in dit geval een quotiëntschatting) en de steekproefgrootte.
 - c. Los van de discussie onder a moet op grond van de tabel in paragraaf 5.1 worden geconcludeerd dat de **gerealiseerde** afwijkingen eerder in de buurt van de trend dan van de (volgens het CPB zelf wellicht te lage) EIM-schattingen komen.
5. Het CPB schat de marges van het RvB-onderzoek op indirecte wijze (p. 26, 2^e alinea), terwijl het gebruikelijk is de marges te berekenen op grond van het onderzoeksbestand. Dit is van belang omdat in het onderzoek van RvB gebruik is gemaakt van een gestratificeerde steekproef.
6. Dat de resultaten van de door het CPB gebruikte ARIMA-methode en de door RvB toegepaste methode van exponential smoothing voor 2002 vrijwel aan elkaar gelijk zijn (p. 25, 26) verbaast niet, daar bewust is gekozen voor deze 'eenvoudige techniek' (p. 25), omdat zoals ook het CPB aangeeft, het gezien de kwaliteit van de data weinig zin heeft de ARIMA-methode te hanteren.
7. In noot 10 (p. 26) wordt geconcludeerd dat bij schoenherstellers en schilders/stukadoors ook geen significant effect wordt gemeten. De conclusie lijkt ons van dusdanig belang dat opname in de hoofdtekst gerechtvaardigd is.

Research voor Beleid
Schipholweg 13 - 15
Postbus 985
2300 AZ Leiden
telefoon: (071) 5253737
telefax: (071) 5253702
e-mail: rvb@rvbh.nl
www.researchvoorbeleid.nl

